

Aldona Molesztak

Wyższa Szkoła Pedagogiczna,
Bydgoszcz

MIEJSCE WARTOŚCI MORALNYCH W EDUKACJI STUDENTÓW

„Orientacja w wartości jest bowiem niezbędna do podejmowania decyzji o podstawowym znaczeniu adaptacyjnym, typu: co jest dobre, a co złe, co użyteczne, a co nieprzydatne itp.”.

Bogdan Wojcieszke

ostatnie lata przynoszą nam ciągle zmiany w systemie oświatowym. O ile są one widocznie na poziomie szkół podstawowych i średnich, to nie podejmują dyskusji dotyczącej reformowania szkolnictwa wyższego. Taka sytuacja jest bardzo niezadowolająca. Można nawet podkreślić, że jest ona niezrozumiała z punktu widzenia przyjęcia za najważniejszy cel przygotowania wysoko kwalifikowanej kadry, stanowiącej elitę intelektualistów. Konieczne jest zatem omówienie zmian jakie nastąpić powinny w systemie edukacyjnym szkoły wyższej. Jedną z propozycji programowych w kształceniu nauczycieli może być wprowadzenie jako przedmiotu fakultatywnego zajęć z Teorii Wychowania Moralnego. Powstają jednak pytania: dlaczego ten a nie inny przedmiot? co stanowi źródło jego wyodrębnienia? jaką rolę pełnią wartości w procesie wychowania? jakie treści powinien obejmować?

Wydaje się, że dyscypliny naukowe studiowane w toku studiów są podstawą do przyszłej pracy zawodowej. Zdobyta wiedza i umiejętności stanowią bazę rozwijającą się w trakcie pracy w konkretnych instytucjach i zakładach. Ponadto - jak uważa Kazimierz Jaskot - „studia i wynoszone z nich wykształcenie spostrzegane są jako wartość sama w sobie, jako czynnik samorozwoju jednostki sprzyjający jej twórczemu uczestnictwu w życiu. (...) studia wyższe powinny ujawniać i kształtować to, co w osobowości jednostki jest niepowtarzalne” (1995, s. 10). Widoczny staje się nacisk na koncepcję humanistyczną do której ma prowadzić między innymi problematyka Teorii Wychowania Moralnego. Sama nazwa „Teoria Wychowania Moralnego” używana jest już od dawna, lecz jej treści uległy całkowitej zmianie. Nie można pominąć, że zarówno dziedziny wychowania (wychowanie moralne - Heliodor Muszyński) oraz „Aksjologiczne podstawy teorii wychowania moralnego” Karola Kotłowskiego zawierają sygnały nurtu humanistycznego. Jednak obecnie przedmiot ten pojmowany jest dużo szerzej, podejmuje bowiem rozważanie zagadnień związanych z wartościami, ich hierarchią i istotą.

Program kształcenia studentów w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy na kierunkach nauczycielskich porusza kwestię wartości moralnych w ramach takich przedmiotów jak: socjologia, filozofia, psychologia oraz pedagogika. Zakres tak ważnego zagadnienia zależy od koncepcji prowadzących wykłady i konwersatoria nauczycieli akademickich. Inaczej jest na kierunkach pedagogicznych. Tam bowiem w 1992 roku wprowadzono Teorię Wychowania Moralnego, w ramach której rozpatrywane są zagadnienia wartości moralnych. Zajęcia fakultatywne prowadzone są na trzecim semestrze studiów dziennych. Student ma prawo wyboru jednego z trzech zaproponowanych przedmiotów: Teorii Wychowania Moralnego, Deontologii Nauczycielskiej i Teorii Wychowania Estetycznego (w roku akademickim 1995/96 Teoria Wychowania Rodzinnego) Program zajęć realizuje się podczas 45 godzin zajęć.

Analiza literatury przedmiotu badań dowodzi jak ważny wpływ mają wartości w procesie edukacyjnym. Powstaje zatem pytanie: w jakim stopniu nauczyciele są przygotowani do ujawniania wartości w swojej praktyce zawodowej? Doniosłości tego zagadnienia nie trzeba udowadniać, gdyż jest to sprawa nurtująca nas wszystkich. Obecne przemiany społeczno-polityczne zmierzają do przestrzegania praw człowieka poprzez uwzględnianie wartości moralnych. Literatura dotycząca tego tematu jest bardzo obszerna, ale jednocześnie bardzo zróżnicowana pod względem treści.

Problematyka przedmiotu obejmuje zagadnienia związane z typologią wartości. Na kanwie tych rozważań studenci dokonują wyboru interesującej ich wartości w celu indywidualnego lub zespołowego zaprezentowania na zajęciach. Zagadnienia, którymi zajmują się studenci w ramach konwersatoriów, to między innymi: odpowiedzialność, wierność, prawda, wolność, miłość, tolerancja, sprawiedliwość, odpowiedzialność. W czasie realizacji programu korzysta się nie tylko z fachowej literatury, lecz - w miarę zainteresowań - studenci zapraszają osoby związane z określoną tematyką na zajęcia. Ponadto często prowadzą konwersatoria prezentując filmy na video, nagrania wywiadów na taśmie magnetofonowej. Studenci zapoznawani są z różnymi ujęciami wartości moralnych. Na ich bazie wybierają do szczegółowego opracowania jedną, która ich najbardziej interesuje. Prowadzą jednocześnie badania empiryczne dotyczące systemu wartości różnych grup zawodowych. Takie podejście do ćwiczeń pozwala nie tylko na zgromadzenie bogatego materiału dotyczącego wartości moralnych, ale jednocześnie wprowadza studentów w „inny świat”, w którym widzą drugiego człowieka.

Pedagogika wypływająca z filozofii wartości zmierza do wychowania człowieka poszukującego, zdobywającego i urzeczywistniającego wartości. Można to osiągnąć stykając wychowanka z wartościami oraz pomagając mu w jak najgłębszym ich przeżywaniu (J. Tarnowski, 1982, s. 138-139).

Wartości moralne pełnią ważną rolę w procesie wychowania. W. Cichoń zwraca uwagę, że w procesie wychowania nie tylko należy ująć aspekty pedagogiczne i psychologiczne, ale także aksjologiczne, wychowanie bowiem jest

właściwie procesem realizowania określonych, wartości. Szczególnie pożądane jest uwzględnienie wartości moralnych, które mogą i powinny przysługiwać człowiekowi w sposób trwały. Wartości moralne przejawiają się zarówno w treściach, metodach jak i celach. Treści wychowawcze są tym czynnikiem, w którym wartości moralne ukazują się bezpośrednio i w sposób widoczny. Obecność wartości moralnych w treściach wychowawczych jest elementem koniecznym i podstawowym. Jeśli chodzi o metody wychowania, to powinny one zmierzać do pełnego rozwinięcia w wychowanku jego zalet moralnych. Tworzy się fundament, na podłożu którego mogą się one kształtować i realizować. Tego typu metody z punktu widzenia wartości są moralnie pozytywne (jeśli chodzi o ich moralną klasyfikację). Natomiast wartości moralne mogą przejawiać się w celach wychowania pośrednio i bezpośrednio. Bezpośrednie przejawianie dokonuje się wówczas, kiedy celem wychowawczym jest urzeczywistnianie ich. Kiedy celem wychowania jest ukształtowanie w wychowanku zalet, to realizacja tego celu jest równocześnie realizacją wartości moralnych. Natomiast, gdy celem wychowawczym jest ukształtowanie określonej postawy, to wartości moralne występują w powiązaniu z innymi wartościami. Z tego wynika, że nie ma celów wychowawczych moralnie indyferentnych. Oczywiście zarówno w treściach, metodach i celach wychowawczych kwestia wartości moralnych występuje pod inną, odmienną postacią. Można bowiem na tym gruncie wyróżnić trzy podstawowe płaszczyzny ujawniające wartości moralne w procesach wychowawczych. Pierwsza płaszczyzna - **ogólna** - polega na przekazywaniu wiedzy o wartościach (studiowanie nauk, w których pojawiają się kwestie związane z wartościami). Drugą płaszczyznę - mniejszą zakresowo - tworzą wartości moralne tkwiące w **zawartości przyjmowanych ideałów wychowawczych**. W tej sytuacji występują one z konkretnym odniesieniem zarówno do wychowanków jak i wychowawców. W bezpośredni sposób wartości moralne przejawiają się w procesie wychowawczym poprzez kontakt ze światem wartości. W tego typu sytuacjach wartości moralne prezentują się w pełni swej indywidualnej konkretności i są dostępne poznawczo jako zjawiające się w osobistym życiu samego wychowanka (W. Cichoń, 1981, s. 42-45).

Proces wychowania nie jest możliwy jeśli nie opiera się na wartościach moralnych, one bowiem są przede wszystkim składnikami konstytuującymi, w sposób istotny, proces wychowania. Można twierdzić, że walory wychowawcze w działalności pedagogicznej zależą od miejsca wartości moralnych w procesie wychowania. Zależą zatem od doboru odpowiednich wartości do przekazywanych treści, stawiania w celach i ukazywania w ideałach (W. Cichoń, 1981, s. 46).

Interesujące są inne stanowiska w kwestii miejsca wartości w wychowaniu, dotyczące związku wartości z celami edukacji szkolnej. Zwraca się uwagę, że między wartościami a celami edukacji szkolnej nie ma sprzeczności. W.P. Zaczyński wskazuje na istnienie ścisłego związku między wartościami a celami edukacji szkolnej. Wartości postrzegane są jako niewidzialna oś, podczas gdy cele są dostrzegane lub się ujawniają (W.P. Zaczyński, 1988, s. 56). Związek tych

pojęć wynika z faktu działalności szkoły zorientowanej na wywoływanie zmian, określonych jako kategoria rozwoju człowieka (K. Kruszewski, 1987; W. Kohlenberg, R. Mayer, 1993).

Przyjęcie zagadnienia wartości jako bytu pierwotnego jest jednocześnie z upatrywaniem w nich źródła celów wychowania. Natomiast traktowanie wartości jako względne nasuwa nam odwrotność przedstawionej sytuacji. Wartości są wówczas wyprowadzone z celów. Takie stanowisko reprezentują między innymi J. Dewey, R. Linton, C. Morris. Inny pogląd prezentuje S. Ruciński wskazując, że wartości i cele edukacji szkolnej wzajemnie się warunkują (S. Ruciński, 1988, s. 115).

Przyjmując założenie K. Denka, że każdy człowiek samo realizuje się w określonej kulturze, można uznać istnienie wartości ponadczasowych. Tworzy je triada: prawdy - dobra - piękna. Wartości są, w tym wypadku, źródłem celów edukacji szkolnej. Sytuacja ta dotyczy szczególnie celów finalnych (dalekosiężnych), a jeśli chodzi o bliską perspektywę aktywności szkolnej, wartości i cele przenikają się. Zatem poznawanie przez uczniów faktów, rzeczy, zjawisk, wydarzeń i procesów bierze początek z celów edukacji, a następnie z wartości. W wyniku takiego ujęcia uczniowie najpierw zdobywają doświadczenia niezbędne do realizacji celów edukacji szkolnej, zgodnie z wartościami. Od wartości może zaczynać się zdobywanie wiadomości, umiejętności, rozwijanie zainteresowań i zdolności poznawczych, lecz kiedy pragnie się ich osiągnięcia wytycza się cele edukacji szkolnej i podejmuje się adekwatne do ich realizacji działania (K. Denek, 1994, s. 31).

Kwestia stosunku wartości do celów nie jest obojętna dla M. Łobockiego. Tylko wnikięcie w wartości pozwala nam na sprecyzowanie celów wychowawczych, nadaje to im bowiem głębszy sens oraz decyduje o ich stanowieniu. Cele wychowania powinny znajdować uprawomocnienie w szeroko pojętej wiedzy o wartościach, a przed wszystkim nie mogą się z nią rozmijać. Takie spojrzenie wymaga analizy wartości przed ustaleniem i sformowaniem celów wychowania (M. Łobocki, 1994, s. 48).

W wychowaniu - zdaniem M. Łobockiego - powinno uwzględnić się przede wszystkim takie wartości ogólnoludzkie jak: sprawiedliwość, tolerancja, wolność, szacunek do życia oraz wartości transcendentalne będące dziedzictwem ludzi nie tylko wierzących. Nadanie pierwszeństwa w wychowaniu wartościom uniwersalnym i ponadczasowym pozwoli uchronić dzieci i młodzież przed nihilizmem i chaosem moralnym (M. Łobocki, 1994, s. 49).

Wychowanie - zgodne z wartościami - polega na wykorzystaniu do tego celu wszystkich dyscyplin, z którymi styka się człowiek. Nie tylko konieczne jest przedyskutowanie i budzenie świadomej refleksji nad wartościami, lecz także stwarzanie warunków ich autentycznego przeżywania (M. Łobocki, 1994, s. 50-51).

Za podstawę rozważań związku wartości z celami wychowania można przyjąć osobowy wymiar człowieka, a więc syntezę jego podmiotowości

i sprawczości. Kolejną konsekwencją jest opowiedzenie się za określoną koncepcją wartości, której wybór powinien cechować obiektywizm (stanowiska obiektywizujące istnienie wartości). Budowanie bowiem własnego człowieczeństwa i wspieranie wychowanka w tym zakresie musi mieć oparcie w wyraźnych, stabilnych wartościach (K. Olbracht, 1994, s. 145-146).

Celem wychowania szeroko pojętego jest motywowanie do szukania prawdy i wyposażanie człowieka w niezbędne sprawności, służenie wiedzą i wskazanie jej źródeł, uświadamianie potrzeby ponoszenia odpowiedzialności za dokonane, własne wybory (K. Olbracht, 1994, s. 146).

Skąd wychowawca ma wiedzieć, że formułowane przez niego cele są dobre. Jak je uzasadnić? A może prościej byłoby zapytać: Komu wierzyć i kogo słuchać? Tu rysuje się kwestia słuszności działań wychowawczych. Chodzi przecież o wychowanie człowieka uczciwego, mądrego, życzliwego dla innych, umiającego współżyć w grupie i w rodzinie, zrównoważonego emocjonalnie, aktywnego. Każda refleksja dotycząca wychowawczej działalności ujawnia wieloznaczność formułowanych celów. Dlatego właśnie trzeba precyzyjnie określić uwzględniane wartości: kryteria ustalania ich prawdziwości. Z tym wiąże się ich rejestr. Należałoby też ustalić podstawy uznania słuszności lub niesłuszności podejmowanych działań. Nauczyciel musi wiedzieć czy „jego prawdy” mają charakter „racji naczelnych”, czy są absolutnie „dobre”. Z pewnością więc należy zasignalizować, że te problemy (związane z pracą nauczyciela) wykluczają myślenie kategorią „wychowania dla” i ukierunkowują na rzecz wychowania „dla” czy „do wyboru wartości”. „Młodzieńczy idealizm - jak pisze B. Hiszpańska - w sferze planów i marzeń oraz krytycyzm dotyczący obserwowanej rzeczywistości sprzyjają, jeśli wychowawca nimi odpowiednio pokieruje, (...) intensywnie przeżywają tworzenie obrazu samego siebie i podejmują próby autokreacji. Normy, powinności, wzory i ideały (...) budzą żywy oddźwięk” (1994, s). „Dziecko bez ideałów, nie wierzące w nic i nikogo (...) będzie dokonywać wyborów łatwych i powierzchownych. Nikt przecież nie nauczył go odczuwać wartości...” (B. Hiszpańska, s. 10).

Dla dziecka wartością jest wszystko to, co nieświadomie ceni, a świadomie mogłoby cenić. Pomaganie mu w tym należy do pierwszych powinności nauczyciela. Jest to szczególnie istotne, gdy chodzi o wartości moralne.

Związek aksjologii i celów można omówić na kanwie trzech koncepcji. Pierwsza z nich podkreśla teoretyczne opracowania dotyczące wartości i pozwala dostrzec zmienność i stabilność systemów wartości. Tym samym determinuje teleologię edukacyjną. Druga koncepcja wyróżnia aksjologię społeczną kształtującą się w rozmaitych społecznościach. Natomiast ostatnia zwraca uwagę na indywidualne systemy i hierarchie wartości. Każda z tych koncepcji oddziałuje na pojmowanie i określanie celów (T. Lewowicki, 1994, s. 23-24).

Tak wiele mówimy o kryzysie moralnym. Obserwujemy upadek moralnych norm zarówno w życiu prywatnym, jak i publicznym. Wartości, za którymi opowiada się pokolenie dorosłych są niespoiste i sprzeczne, budząc u dzieci stan

wewnętrznego zamętu. By więc skutecznie oddziaływać na dziecko - sami bądźmy oddani wartościom. Chwalmy i nagradzajmy dziecko jeśli właściwie postrzeżga różnice między dobrym a złym. Dajmy dobry przykład moralnych zachowań.

Warunkiem bowiem preferowania celów wychowawczych jest ukształtowany system wartości u wychowawcy. Jest to podstawa, która dopiero daje prawo wychowawcy, by trwale wpływał na zachowanie dziecka. Bo z własnego posłuszeństwa wobec nadrzędnych wartości wypływa prawo wychowawcy, aby wymagał podobnego posłuszeństwa od dziecka - nie wobec własnej osoby - lecz wobec systemu wartości, który w jego osobie się odbija (A. Bruhlmeier, 1993, s. 90).

Pytanie zostaje jednak nadal bez pełnej odpowiedzi, dotychczas bowiem szeroko omówiony został wpływ wartości w procesie wychowania. Jaki wpływ w tym procesie ma nauczyciel nikt na pewno nie wątpi. Jednak właśnie owa pozycja pozostawia wiele do życzenia i dlatego z tego względu - jak pisze Stefan Wołoszyn - powinniśmy „przywracać rangę godności i powołaniu nauczyciela”. Aby tego dokonać „sami nauczyciele muszą uwierzyć w siebie, w swoją kulturo- i osobotwórczą misję w stosunku do młodzieży, czyli w autentyczne wartości i wpływ wychowawczy ich własnej kultury duchowej, w realność budzenia potrzeby samowychowania się młodzieży, w czym powinni być inspiratorami i spolegliwymi opiekunami” (S. Wołoszyn, 1994, s. 23). W realizacji tego zadania mają pomóc zajęcia z Teorii Wychowania Moralnego. Oczywiście nie ujmują one rangi innym dyscyplinom naukowym i przedmiotom, tak jak i one bowiem dążą do umożliwienia określenia przez studentów własnej tożsamości. Tylko taka droga pomoże w uzyskaniu rzetelnej wiedzy, umiejętności, a w rezultacie - wysokiego prestiżu zawodowego nauczyciela. Nauczyciel musi znaleźć własne rozwiązanie, stosownie do własnych przekonań i czasów, w których żyje oraz przyjąć za nie osobistą odpowiedzialność. Obie te czynności należy jednak rozumieć jak najdosłowniej: znajdowanie rozwiązania i przyjmowanie odpowiedzialności to świadomy wybór i stała gotowość rewizji własnego postępowania (K. Kona-rzewski, 1992, s. 172). Jest to szansa dla przyszłego wizerunku nauczyciela.

Podsumowanie - tezy

1. Studia wyższe sprzyjać powinny twórczemu rozwojowi osobowości, tylko bowiem w ten sposób absolwenci uczelni stanowić będą elitę intelektualistów.
2. Nauczyciel przygotowujący młode pokolenie do życia w rzeczywistości społecznej, w sposób szczególny winien traktować kwestię wartości, miejscem bowiem realizacji wartości moralnych jest proces wychowawczy.
3. Tylko znajomość poszczególnych kategorii wartości, a szczególnie wartości moralnych, pozwoli na precyzyjne formułowanie celów wychowawczych.
4. Wartości moralne promieniując na drugiego człowieka prowadzą do stwierdzenia, że on żyje i istnieje naprawdę, zaś życie naprawdę to tylko tyle, co istnieje w sposób intensyfikowany przez wartość.

5. Nauczyciele muszą wierzyć w siebie, w swoją kulturo- i osobotwórczą misję w stosunku do młodzieży, czyli w autentyczne wartości i wpływ wychowawczy ich własnej kultury duchowej, w realność budzenia potrzeby samowychowania się młodzieży, w czym powinni być inspiratorami i spolegliwymi opiekunami.
6. Do zadań systemu oświaty należy przekazywanie młodzieży podstawowych wartości moralnych i dziedzictwa kulturowego.
7. Szkoła, to środowisko w którym wszystkie zmiany winny być przeprowadzane opierając się na procesie ewolucji a nie rewolucji.
8. Nauczyciel pracuje z osobowościami o wyjątkowej plastyczności i podatności na wszelkie zabiegi wychowawcze i dydaktyczne. Uczniowie są w specyficznym okresie „stawania się”, stąd zarówno wizje działania, jak i ich realizacja w procesie komunikacji wymagają wyjątkowej odpowiedzialności.
9. Wartości ze względu na wagę jaką pełnią w procesie edukacyjnym winny stanowić odrębny przedmiot studiowania.

Bibliografia

1. Brühlmeier A.: Edukacja humanistyczna. Kraków 1992.
2. Cichoń W.: Pojęcie procesu wychowawczego i jego aksjologiczny sens. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1981, nr 3.
3. Denek K.: Wartości i cele edukacji szkolnej. Poznań-Toruń 1994.
4. Hiszpańska B.: Pomóż młodzieży znaleźć wartości - drogowaskazy. Warszawa 1994.
5. Jaskot K.: Tendencje w rozwoju szkolnictwa wyższego w Europie. „Pedagogika Szkoły Wyższej” 1995, nr 1.
6. Kohlenberg W., Mayer R.: Rozwój jako cel wychowania. W: Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach. Z. Kwieciński, L. Witkowski (red). Warszawa 1993.
7. Konarzewski K., Kruszewski K. (red.): Sztuka nauczania. Warszawa 1992.
8. Konarzewski K.: Pierwszy rok nauki szkolnej dziecka. Poznań 1991.
9. Kotłowski K.: Aksjologiczne podstawy teorii wychowania moralnego. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
10. Kotusiewicz A.A.: Nauczyciel jako osoba w procesie edukacyjnym. W: Z pogranicza idei i praktyki edukacji nauczycielskiej. M. Dudzikowa, A.A. Kotusiewicz (red.). Białystok 1994.
11. Kuczkowski S.: Przyjacielskie spotkania wychowawcze. Kraków 1985. Kupisiewicz C.: Propozycje i kierunki reform szkolnych w USA, Anglii i Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Warszawa 1994.
12. Kwiatkowska H. (red.): Ewolucja Tożsamości pedagogiki. Warszawa 1994.
13. Leppert R.: Wartości czy wartościowanie? W: Problemy etyczno-deontologiczne zawodu nauczycielskiego w okresie przemian ustrojowych w Polsce. A. Tchorzewski (red.). Bydgoszcz 1993
14. Lewowicki T.: Przemiany oświaty. Warszawa 1994.
15. Łobocki M.: Rola wartości w wychowaniu. W: Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli. A. Tchorzewski (red). Bydgoszcz 1994.

16. Molesztak A., Tchorzewski A., Wołoszyn W.: W kręgu powinności moralnych nauczyciela. Bydgoszcz 1994.
17. Olbracht K.: Nauczyciel wobec koncepcji „wychowania dla” i wychowania do wyboru wartości. W: Ewolucja Tożsamości pedagogiki. H. Kwiatkowska (red.). Warszawa 1994.
18. Ruciński S.: Wychowanie jako wprowadzenie w życie wartościowe. Warszawa 1989.
19. Ruciński S.: Podmiotowość z punkt widzenia pedagoga. W: Podmiotowość jako problem filozoficzny, społeczny i pedagogiczny. B. Suchodolski (red.). Konferencja w Jabłonie 5-7 listopada 1989.
20. Tarnowski J.: Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej. Warszawa 1982.
21. Wołoszyn S.: O kulturze nauczyciela i jej wychowawczym wpływie. W: Z pogranicza idei i praktyki edukacji nauczycielskiej. M. Dudzikowa i A.A. Kotusiewicz (red.). Białystok 1994.
22. Zaczyński W.P.: Metodologiczna tożsamość dydaktyki. Warszawa 1988.
23. Zaczyński W.P.: W sprawie antynomii celów i wartości. W: Kultura i Edukacja 1992, nr 2.